

Paras on hyvän vihollinen – millaista tutkimusnäyttöä työmme vaikuttavuudesta voi vaatia?

Oma tehtäväalueeni, ehkäisevä päihdetyö, ymmärretään edelleen usein raittiusliikkeen ja raittiustyön suoraksi jatkeeksi. Sillä on kuitenkin myös toinen juuri, 1970-luvulta lähtien vaikuttanut humanin eli rationaalisen yhteiskuntapolitiikan oppi. Sen mukaan yhteiskunnallisiin ongelmiin vastataan taloudellisimmilla ja tarkoituksenmukaisimmilla keinoilla, jotka osoittaa tieteellinen tutkimus. Jonkin aikaa näytti siltä, että tämä on koko raittiustyön tuho, sillä eiväthän sen keinot perustuneet tutkimustietoon vaan ideologiaan ja perinteeseen. Oli pakko uusiutua, ja näin syntyi nykyaikainen ehkäisevä päihdetyö, joka otti ohjenuorakseen tutkimusnäyttöön perustuvat menetelmät. Kehitystä tuki ehkäisevän päihdetyön tutkimuksen ja arvioinnin, *prevention science*, nopea kehitys ja laajeneminen. Viimeistään 1990-luvulta lähtien olemme voineet julistaa: tehokkaat keinot ehkäistä ja vähentää päihdeongelmia ovat olemassa ja tiedossa, tarvitsemme vain poliittista tahtoa toteuttaa ne. Merkille pantava on, että nuo keinot ovat suurelta osin poliittisia, päihdeiden saatavuuteen, hintaan ja markkinointiin vaikuttavia. Työmme olisi joutunut paitsioon, elleimme olisi ottaneet yhdeksi tehtäväksemme propagoida ja toteuttaa myös tutkimustietoon perustuvaa päihdepolitiikkaa.

Hyväksymällä liian tiukasti ja kaavamaisesti esitetyn tutkimusnäyttöön perustuvien menetelmien vaatimuksen olemme kuitenkin kävelleet itse kaivamaamme kuoppaan. Olemme alkaneet vaatia itseltämme mahdottomia ja siinä sivussa opettaneet päättäjät ja rahoittajat vaatimaan meiltä mahdottomia. Tämä ei olisi ongelma jos se olisi pelkkä venymisongelma: kuinka paljon meidän pitäisi kehittyä työssämme. Ongelma se on siksi, että voimme joutua hylkäämään hyviä työmenetelmiä ja hyväksymään huonompia. Miksi näin? Paras selostaa esimerkein.

Euroopan unionin alainen päihdetutkimuslaitos EMCDDA on esitellyt karttaa ympäri Eurooppaa karttaa, jossa Suomi on kuin entisajan karttojen valkeat läikät osissa Afrikkaa. Se kertoo, kuinka laadukasta päihdekasvatusta koululaiset saavat. Täällä ei siis tapahdu tuossa asiassa mitään, ei ainakaan mitään järkevää. Tausta on tämä: Eri puolilla Eurooppaa on urakalla kehitetty, tutkittu ja arvioitu kouluille ulkoa tarjottavia päihdekasvatuserohjelmia, ja meitä on valistettu sen suhteen, millaisia olisivat niistä parhaat. Suomessa taas päihdekasvatus on osa kaikille yhteistä terveystiedon opetusta, ja kouluu kaikkineen, tärkeimpänä oppilashuollon palvelut, yritetään kehittää nuoria suojaavaksi ympäristöksi.

Toinen esimerkki: onko alkoholimainonnan rajoittaminen vaikuttavaa nuorten suojelua alkoholihaitoilta? Mitä sanoo asiasta laaja ja arvovaltainen katsaus, vuonna 2010 julkaistu Baborin ja kumppaneiden "Alcohol, No Ordinary Commodity". Se sanoo, ettei näyttöä mainontarajoitusten vaikuttavuudesta ole.

Kolmas esimerkkini koskee perinteistä ja keskeistä ehkäisevää päihdetyötä, nimittäin valistusta. Babor ja kumppanit taas: näyttöä valistuksen kyvystä vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ei ole, eikä hyviä käytäntöjä ole esittää.

Nämä ovat sellaisia päätelmiä, jotka me Suomessa hylkäämme, vaikka täysin hyväksymme ajatuksen, näyttöön perustuvasta ehkäisevästä päihdetyöstä. Miten tämä on mahdollista?

Arvioinnin tarkoitus on kirjaimellisesti määritellä tietyn menetelmän, intervention tai toimintatavan arvo (evaluation, utvärdering), eli vastata kysymyksiin, tuleeko sitä tehdä, jatkaa, lopettaa, muuttaa ja muuttaa miten. Edellä kuvaamani esimerkit ovat sellaisia, joista näyttöä ei voi saada, ei ainakaan vallitsevilla, lääke- ja luonnontieteellistä koeasetelmaa jäljittelevillä mittauksilla.

Koulun ehkäisevällä työllä ei ole alkua eikä loppua, eikä tästä ehkäisevästä työstä osatonta vertailuryhmää voi olla olemassa. Niinpä sen vaikuttavuutta ei voi tutkia samalla tavalla kuin tyypillisiä eurooppalaisia hankkeita eikä siis saada sitä näyttöä. Alkoholimainontaa ei rajoiteta eikä vapauteta koskaan ilman että samalla tehdään muita, alkoholipolitiikkaa tiukentavia tai lieventäviä päätöksiä, joten tutkittavissa olevaa ns. luonnollista koeasetelmaa ei synny. Valistuksesta keskustellaan tänään erikseen, joten sanon tässä vain, ettei väite minkään viestinnän täydellisestä vaikuttamattomuudesta minusta ole järkeenkäyvä kuten ei myöskään se odotus, että vaikutusta voitaisiin lyhyellä aikavälillä mitata.

Yksi ynnä yksi: tulisiko meidän käytännössä neuvoa olemaan tekemättä mitään sellaista, minkä vaikuttavuudesta lyhyellä aikavälillä ei voi saada numeromuotoista näyttöä? Sitäkö näyttöön perustuva ehkäisevä päihdetyö tarkoittaa?

Palaan esimerkkeihini. Eikö ole olemassa tutkimustietoa, josta olisi iloa kouluopetuksen ja -ympäristön kehittämisessä, päihteitä koskevan viestinnän osuvuuden parantamisessa tai sellaisten päihdepoliittisten valintojen tekemisessä? Onpa hyvinkin. Avarretaan käsitettä hieman: puhutaan ainakin tällä kertaa, ei näyttöön vaan tutkimustietoon perustuvasta ehkäisevästä päihdetyöstä. Havaitaan, että koulun päihdetyötä ja -kasvatusta voi arvioida ja parantaa niillä samoilla kriteereillä ja tuloksilla, jotka on saatu tutkimalla ulkomaisia päihdekasvatusprojekteja. Huomaamme, että oma mallimme vastaa kohta kohdalta vaikuttavan hankkeen tunnusmerkkejä, paitsi ettei se ole hanke. Ja katsotaan, mitä Babor ja kumppanit itse sanovat alaikäiset tavoittavan alkoholimainonnan rajoittamisen vaikutuksista: vaikkei sitä voikaan todistaa millään koeasetelmalla, he sanovat, että se todennäköisesti olisi vaikuttavaa kaiken sen teoreettisen ja empiirisen tiedon valossa, mitä kysymykseen on sovellettavissa. Asiaa Suomen osalta tutkineena rohkenen tulkita tuota: Tiedämme ensiksikin, minkä verran alaikäiset altistuvat alkoholimainonnalle ja että suurin osa mainonnasta tulee sellaisia kanavia pitkin, joihin on mahdollista tehokkaasti puuttua. Toiseksi on olemassa vahva tutkimusnäyttö siitä, että mainoksille altistuminen aikaistaa ja lisää alaikäisten alkoholinkäyttöä. Kolmanneksi tiedämme paljon tämän vahingollisuudesta heidän kasvulleen ja myöhemmälle elämälleen. neljänneksi tiedämme, että mainonnalle altistumisen ja nuoruudenaikaisen alkoholinkäytön välillä vallitsee annos-vaste-suhde: mitä enemmän mainontaa, sitä enemmän käyttöä. Tämän päättelyketjun päässä on väijäämätön päätelmä. Kysymys on vain siitä, että annamme itsellemme luvan tulla tähän päätelmään ajattelemalla.

Päätelen esimerkeistäni, ettei ongelmamme ole tiedollinen vaan pikemmin poliittinen: myös päättäjien ja yleisen mielipiteen tulisi ymmärtää, että tiedollinen arvovalta on muutakin kuin kaavamaisten tutkimusten antamia numeroita. Tutkimustietoon nojaten voimme hyvin vakuuttua siitä, että päihdekasvatuksemme ja muu kouluin ehkäisevä päihdetyö on meillä aivan yhtä hyvää ellei parempaa kuin niillä, jotka orjallisesti seuraavat kaavamaista tutkimusnäytön tulkintaa. Pystymme perustelemaan, miksi olisi hyödyllistä kieltää alkoholin niin sanottu elämäntapamainonta, ja pystymme myös ymmärtämään, miksi valistus, puhuminen, kirjoittaminen ja keskusteleminen auttavat ongelmien hallinnassa. Vain tämän verran vapaampi ajattelu ylipäänsä mahdollistaa sen, että valitsemme ja kehitämme parhaita ja toimivimpia menetelmiä ja käytäntöjä emmekä niitä, joita on hepoin tutkia ja arvioida.

1. Näytön puute ei ole puutteen näyttö.
2. Tutkimuksen ja arvioinnin on palveltava käytännön työtä, ei päinvastoin.
3. Vaikkei päättäjää eikä virkamiestä voi minkään normin perusteella velvoittaa ajattelemaan, ei sitä heiltä missään myöskään ole nimenomaisesti kielletty.